

Inhoudsopgave

●	VOORWOORD <i>Renate Dekker, Pieter Oussoren</i>	9
	INLEIDING OP GESCHRIFTEN BIJ HET O.T. <i>Nico ter Linden</i>	13
	INLEIDING OP GESCHRIFTEN BIJ HET N.T. EN OVERIGE <i>Auke Jelsma</i>	37
●	DEUTEROCANONIEKE GESCHRIFTEN	
	TOBIT	57
	JUDIT	73
	1 MAKKABEEËN	95
	2 MAKKABEEËN	137
	WIJSHEID	167
	JEZUS SIRACH	189
	BAROECH	241
	BRIEF VAN JEREMIA	251
	EXTRA'S BIJ ESTER	259
	AANVULLINGEN BIJ DANIËL	269
	GEBED VAN MANASSE	281
●	OVERIGE GESCHRIFTEN BIJ HET OUDE TESTAMENT	
	HENOCH	287
	PSALMEN 151-155	299
	PSALMEN VAN SALOMO	307
	ODEN VAN SALOMO	323
	4 EZRA	331
●	GESCHRIFTEN BIJ HET NIEUWE TESTAMENT	
	BRIEF AAN LAODICEA	371
	VOOR-EVANGELIE VAN JAKOBUS	377
	EVANGELIE VAN PSEUDO-MATTEÛS	391
	EVANGELIE VAN TOMAS DE ISRAËLIET	399
	EVANGELIE VAN DE EBIONIETEN	409
	EVANGELIE VAN PETRUS	415
	EVANGELIE VAN NIKODEMUS	423
	EVANGELIE VAN TOMAS	433
	EVANGELIE VAN MARIA MAGDALENA	453
	LOFZANG VAN APA TIMOTEÛS	459
	EVANGELIE VAN JUDAS	473
	EVANGELIE VAN FILIPPUS	483
	EVANGELIE DER WAARHEID	505
	HANDELINGEN VAN PETRUS	511
	HANDELINGEN VAN PAULUS EN TEKLA	523
	MARTELAARSGETUIGENIS VAN PAULUS	537
	HANDELINGEN VAN JOHANNES	545
	HET HEENGAAN VAN MARIA	565
	HANDELINGEN VAN PAULUS EN ANDREAS	575
	HANDELINGEN VAN JAKOBUS	585
	HANDELINGEN VAN PETRUS EN DE TWAALF APOSTELN	593
	DE HANDELING VAN PETRUS AAN ZIJN DOCHTER	601
	OPENBARING VAN PAULUS	607
●	QUASI-HEIDENSE ORAKELS	
	SIBYLLIJNSE ORAKELS	633
●	BIJLAGEN	
	WAS JEZUS GETROUWD? <i>Sam Janse</i>	659
	GEWELFSCHILDERINGEN ALS DWARSVERBINDINGEN IN DE KERK <i>Idelette Otten</i>	664
	REGISTER VAN DE AFBEELDINGEN	673
	VERKLARENDE WOORDENLIJST	674
	BRONVERMELDING	678

Voorwoord

Pieter Oussoren en Renate Dekker

Toen op 16 oktober 2004 in de Utrechtse Nicolaïkerk de Naardense Bijbel aangeboden werd aan de stad Utrecht en de kerken van Nederland, vroeg uitgever Jan de Vlieger aan de toenmalige burgemeester van Utrecht, de beminnelijke Annie Brouwer-Korf, of zij erop wilde toezien dat haar burger Pieter Oussoren niet op zijn lauweren zou gaan rusten maar zich zou zetten aan de vertaling van de deuterocanonieke* geschriften van het Oude Testament. Zij knikte van ja, en Jan de Vlieger zegde toe dat hij dit nieuwe werk t.z.t. zou uitgeven,- zo mogelijk in combinatie met een bloemlezing (andere) niet-canonieke° bijbelboeken, zoals de evangeliën van Tomas en Judas. Wij, Renate Dekker en Pieter Oussoren, zijn Uitgeverij Skandalon dankbaar voor het mandaat en de mogelijkheden die wij gekregen hebben om maar liefst veertig geschriften die buiten de vesting van de algemeen erkende Bijbel zijn geraakt of gebleven uit het Hebreeuws, Aramees, Grieks, Latijn of Koptisch volgens 'Naardense' spelregels over te zetten in het Nederlands. We zijn blij dat ons werk ook werkelijk wordt uitgegeven, en dan ook nog zo mooi! Zo vanzelfsprekend is dat niet in boekenuitgeefland. Onze grote dankbaarheid gaat uit naar Jacques van der Vliet, universitair docent bij het onderwijsinstituut Talen en Culturen van het Midden-Oosten (opleiding Egyptologie) aan de Universiteit Leiden en bijzonder hoogleraar Godsdiensten van het oude Egypte aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Hij heeft ons namelijk met elkaar in contact gebracht,- heeft bijgedragen aan de selectie van de Koptische teksten en de vertalingen ervan gecontroleerd. We zeggen Pieter van der Horst en Jaap de Jong dank voor hun kritische adviezen en hun hulp. Ook willen we Geert-Jan Veldman, MA Middle Eastern Studies, hartelijk bedanken, omdat hij voor ons Psalmen 152 en 153 vanuit het Syrisch in fonetisch schrift heeft omgezet, zodat we dáárvan een transcriptie in Hebreeuwse letters konden maken en die, als ware het een Arameese tekst, uiteindelijk konden vertalen.

Zeer erkentelijk zijn we Nico ter Linden en Auke Jelsma voor hun bereidwilligheid om ieder een uitvoerige inleiding te schrijven op een deel van het vertaalde.

Onze dank gaat uit naar Loes Rijnbout, Albert Ronhaar en Janneke van der Veer voor hun redactiewerk, en naar de kritische meelezers, in het bijzonder Br. Benedikt uit de Abdij van St. Sixtus in Westvleteren (B.) en Emiel Claeskens te Heverlee (B.). Wat zou ons Nederlands zijn zonder het aandachtige oog van Vlamingen!

Het lijkt eenvoudig om een kolossale hoeveelheid gedrukte tekst te illustreren met foto's van oude gewelfschilderkunst uit Noord-Holland, maar de schone schijn bedriegt. Na 'Naarden', d.w.z. foto's van alle gewelfschilderingen in de Sint Vitus te Naarden in de Naardense Bijbel, wilden we in dit 'vervolg' overig Noord-Holland, d.w.z. de gewelfschilderingen uit de Sint Laurens in Alkmaar, de Sint Nicolaas in Amsterdam, de Sint Pancras in Enkhuizen en de Sinte Ursula in Warmenhuizen in beeld brengen. Maar dan moeten er ook foto's zijn, in kleur, van enige kwaliteit,- of te máken zijn. En je moet ze mógen maken...

We danken de bekende restaurator Willem Haakma Wagenaar voor het ter beschikking stellen van zijn foto's van de gerestaureerde 'hel' in de Sint Laurens; de Stichting de Oude Kerk te Amsterdam voor de welwillende medewerking aan het fotograferen van enkele gewelfpartijen; de bijzondere commissie voor dit project in Enkhuizen: graficus en kosters-partner Herman Boerwinkel, ouderling-kerkrentmeester Geert Boogaard, predikante Idelette Otten en kunsthistorisch geïnteresseerde taalwetenschapper (neerlandicus) Gerard Seegers, lid van de werkgroep 'Kerk-uit-haar-dak', zijn wij zeer dankbaar voor hun liefde voor de schilderingen in de Sint Pancraskerk en hun volhardende toegewijde aandacht voor 'Buiten de Vesting'. Zonder hen hadden we Bert Erdmann niet gehad als fotograaf, en wie had dan behalve in Enkhuizen de opnames in Warmenhuizen en Amsterdam moeten maken?

* Het °-teken verwijst naar de begrippenlijst achterin dit boek.

Wat wel en wat niet in dit boek?

De Statenvertaling heeft tussen 1637 en ± 1800 na Oude en Nieuwe Testament als een derde afdeling veertien 'Apocryphe Boecken' te lezen aangeboden. In de 19e en de eerste helft van de 20e eeuw kwamen deze geschriften in Nederland alleen nog in oud-katholieke, rooms-katholieke en lutherse bijbeluitgaven voor. In de loop van de 20e eeuw veranderde het tij: van die veertien uit de Statenbijbel zijn er inmiddels elf bijna kerkbreed erkend als 'deuterocanonieke boeken van het Oude Testament' die redelijk vaak in moderne bijbeluitgaven worden opgenomen.

In dit boek openen we met deze elf 'algemeen erkende deuterocanonieke bijbelboeken'. Behalve deze elf heeft de oorspronkelijke Statenvertaling de boeken 3 en 4 Ezra en 3 Makkabeeën; wij nemen in dit boek alleen 4 Ezra mee, - dat overigens anders dan tien van de elf, niet in de (Griekse) Septuaginta° voorkomt maar wel in de (Latijnse) Vulgata°. Met tien van de ijzeren elf is het extra van de Septuaginta nog niet geheel weergegeven: behalve tien van de elf kent de Septuaginta 3 en 4 Makkabeeën, de Oden, de Psalmen van Salomo en Psalm 151; in dit boek vertalen wij de Psalmen van Salomo en Psalm 151.

Tien van 'De elf' horen tot het gewone bestand van de Vulgata; het Gebed van Manasse, het elfde van de ijzeren elf, staat daar in een appendix, samen met 3 en 4 Ezra, Psalm 151 en de Brief aan de Laodicenzers. Psalm 151 hadden we al uit de Septuaginta (en uit de Dode Zeerollen); van het Vulgata-extra vertalen we alleen 3 Ezra niet.

Uit de vondsten bij de Dode Zee (Qumran) vertalen we, behalve Psalm 151, ook de Psalmen 154 en 155, aangevuld met de Psalmen 152 en 153 uit de Syrische Bijbel. Het begin van de Henoch-boeken nemen we op, - maar het Oude Testament zou met nog heel veel meer uit Qumran uit te breiden zijn.

De Brief aan Laodicea hebben we uit de appendix van de Vulgata, - maar niet-canonieke geschriften bij het Nieuwe Testament zijn er verder buiten elke Bijbel om in menigte; onbegonnen werk om die in één boek op te nemen. Wij hebben ons beperkt tot een bloemlezing evangeliën en handelingen, gevolgd door één 'apocalyps'° (die van Paulus) en fragmenten uit de Sibyllijnse Orakels. Leidraad voor de bloemlezing was: '(iets) meer over Jezus, de apostelen, Maria en Maria Magdalena', en dat zowel uit (oudere?) Griekse als (jongere?) Koptische en Latijnse teksten.

De talen en de werkwoordstijden

Het is moeilijk dateren met die oude teksten: een Koptisch stuk uit de 5e eeuw kan drie eeuwen eerder in het Grieks geschreven zijn; een Latijnse tekst uit de 4e eeuw kan een vertaling zijn van Hebreeuws uit de 1e eeuw voor Christus. Duidelijker is hoe de talen vertaald willen worden. Hebreeuws e/o Aramees en Grieks laten het o.i. toe om, in navolging van André Chouraqui, de praefix-vormen° en de aoristus° te vertalen met een praesens historicum ofwel een tegenwoordige tijd. Maar na 400 n. Chr. lijkt er wel iets veranderd in de oude wereld: in Koptische en Latijnse teksten wordt verteld in geharnaste perfecta die alleen als voltooid tegenwoordige of verleden tijden te vertalen zijn, - en dat hebben we dan ook gedaan. Is er in de loop van de 4e eeuw zoiets geweest als 'de ontdekking van het verleden'? Het zou kunnen. Het heeft er in elk geval alles van dat later in Europese talen alle Bijbelvertalen het spoor van Hieronymus en de Vulgata is blijven volgen: in verleden tijden. Met Hebreeuwse/Arameese en Griekse teksten doen wij dat anders, met Koptische en Latijnse teksten volgen wij het spoor.

Verwijzingen naar de canonieke bijbeltekst

Natuurlijk verwijzen we bij Henoch 1,9 naar de verzen 14 en 15 van de canonieke Brief van Judas, - waar Henoch geciteerd wordt. Maar als we al in niet-canonieke teksten elk citaat van en elke toespeling of zinspeling op canonieke teksten zouden kunnen herkennen, dan nog is het onbegonnen werk om er altijd een verwijzing van te maken en toch een leesbare tekst over te houden. Daarom doen we dat spaarzaam, - in het ene document nog wat minder dan in het andere.

'Gaten' in de grondtekst

Vaak moeten de wetenschappelijke tekstbezorgers 'raden' naar wat er gestaan kan hebben in een handschrift. Soms zijn woorden, zinnen of hele bladzijden helemaal zoek. Voor onze vertalingen hebben we de tekstuitgaven genomen zoals ze zijn: in de Nederlandse tekst werken we, om het ontbreken van de tekst aan te geven, wel met '...', maar zelden – voor conjecturen etc. – met hoekige of gebogen haken, accolades etc: in het algemeen geven wij NIET aan dat een woord(je) ergens NIET staat of een gissing is; ter wille van de leesbaarheid volgen we dan de waarschijnlijkheid.

Wat we willen met dit boek

Om te beginnen voelen we ons 'verplicht' aan de Naardense Bijbel om als een nagekomen afdeling de algemeen erkende elf deuterocanonieke bijbelboeken aan te leveren. We hopen dat ze aan toekomstige drukken van de Naardense Bijbel zullen worden toegevoegd, - met misschien in een appendix 4 Ezra, de Psalmen van Salomo, de Psalmen 151-155, het boek Henoch en de Brief aan Laodicea erbij als 'geschriften die óók in de Bijbel hadden kunnen staan maar het niet gehaald hebben'. Zo'n uitbreiding zou laten zien dat de Bijbel niet altijd zo'n afgerond geheel is geweest als nu, en dat de geschriften die het niet hebben gehaald daarom nog niet on-bijbels laat staan verwerpelijk zijn. Iets verder af van canoniciteit staan de nieuwtestamentische apocriefen^o die we hebben vertaald. We willen laten zien dat ze in verschillende gradaties toch dicht bij de Bijbel staan en dat sommige in de Bijbel niet hadden misstaan. Maar ook geschriften die om im- of expliciete ketterijen echt uit de toon vallen en wel buiten móeten blijven kunnen toch van grote schoonheid zijn. Beter gezegd: gedachten die in een systematische theologie misschien verwerpelijk zijn, kunnen in bijbelachtige teksten een grote bekoering hebben. 'Ketterijen' zijn er niet voor niets; ze zijn er omdat ze zo aantrekkelijk zijn! We menen dat we in de personen van Auke Jelsma en Nico ter Linden de juiste mensen hebben gevonden om minder- en onorthodoxe bijbelboeken in te leiden: schone geschriften verdienen goede advocaten! Ten slotte, maar slechts ten slotte, hopen we dat onze vertaling van 'populaire' apocriefen als de evangeliën van Tomas, Judas, Filippus en Maria Magdalena ontnuchterend zal werken op de gedachte dat 'de officiële kerk' de mensheid een aantal grote geheimen heeft onthouden die in deze geschriften onthuld zouden worden; de aandachtige lezer zal merken dat er niet zoveel onthuld wordt en waarschijnlijk ook niet zoveel verborgen is. Sam Janse is daarin onze gids voor een van de nieuwe mythen; zie de bijlage achter in dit boek.

Er is meer 'Bijbel' dan er is, dat moge duidelijk zijn; God zegene dat.

Heerhugowaard / Utrecht, 1 september 2008

Ds. Pieter Oussoren is emerituspredikant en vertaler van de Naardense Bijbel.

Drs. Renate Dekker is koptoloog en egyptoloog. Zij vertaalde de koptische geschriften naar het Nederlands. De twee auteurs samen hebben vervolgens de stijl van deze vertalingen in lijn gebracht met de overige boeken. Het gaat om de boeken 24-29: Evangelie van Tomas t/m Evangelie van de Waarheid en de boeken 35-38: Handelingen van Paulus en Andreas t/m Handeling van Petrus aan zijn dochter alsmede vijf van de Oden van Salomo.